

Några kritiska kommentarer på Torbjörn Tännsjö *Från despoti till demokrati*

Emil Andersson

Torbjörn Tännsjö har under en längre tid förespråkade upprättandet av en global demokrati. Det är enligt honom önskvärdt att beröva de existerande nationalstaterna deras suveränitet, upprätta en världsstat, och se till att de politiska besluten i denna nya världsordning fattas på demokratisk väg. I *Från despoti till demokrati* fortsätter Tännsjö att plädера för denna ståndpunkt, men fokus är inte primärt på den globala demokratis önskvärdhet, utan i stället på idén om en global despoti som vägen fram till detta önskvärda slutmål. Detta skifte i fokus kan i korthet förklaras som följer. Mänskligheten står idag inför överhängande existentiella hot – framför allt den globala upphettningen, men även andra, som exempelvis risken för kärnvapenkrig – vilka det enligt Tännsjö vore önskvärdt att lösa genom upprättandet av en global demokrati. Men utsikterna för att upprätta en sådan i tid för att kunna hantera det akuta hotet från den globala upphettningen framstår nu enligt honom som mycket små. Det alternativ som Tännsjö sätter sitt ”slutgiltiga hopp till” (s. 45) är därför att det först måste upprättas en världsstat som tar formen av en ”upplyst despoti”. Denna ska med despotiska medel rädda mänskligheten från undergång, för att på längre sikt allra helst övergå till en global demokratisk ordning. Enkelt uttryckt är alltså tanken att en världsstat är nödvändig för mänsklighetens överlevnad, men vi har tyvärr inte lyxen att invänta en demokratisk sådan. Den globala demokratin får realiseras först när vår överlevnad är säkrad.

Ett återkommande och centralt tema i boken är *hopp*. Tännsjö upprepar genomgående att även om global demokrati utan tvekan är att föredra framför global despoti, så är det icke desto mindre det senare alternativet som vi ”måste sätta vårt hopp till” (s. 9). Om jag förstår saken rätt är det huvudsakliga skälet för detta att Tännsjö bedömer andra lösningar som alltför osannolika att lyckas. Den globala upphettningen är, hävdar han, ett exempel på ”allmänningens tragedi”, vilket gör det högst osannolikt att suveräna stater kommer kunna lösa problemet. En global demokrati skulle förvisso ta oss ur denna situation, men att

realisera en sådan ny politisk ordning tar helt enkelt för lång tid. ”Det är svårt att tro att en global demokratisk regering ska växa fram i tid” (s. 45). Således, tycks han resonera, måste vi i stället sätta vårt hopp till den globala despotin.

Enligt Tännsjö kan man ”hoppas på sådant man tror är osannolikt, till och med omöjligt” (s. 15). Det kan således inte vara enbart det faktum att de lösningar han kritiserar är osannolika som gör att han i stället sätter sitt hopp till en global despoti. Rimligtvis måste hans slutsats vila på en jämförande bedömning av sannolikheter hos de olika lösningarna. Att vi alltså ska hoppas på den globala despotin för att det är en betydligt *sannolikare* lösning. Men även om detta måste vara tanken så har jag svårt att i boken finna några tydligt utvecklade argument för denna tes. Att dagens suveräna stater i tid ska lösa problemet med den globala upphettningen framstår tyvärr som osannolikt, men det är svårt att se den globala despotin som en avsevärt troligare lösning. Tännsjö skisserar ett scenario där några oidentifierade mäktiga aktörer ska lyckas med konststycket att ta kontroll över alla militära resurser på jorden, och därmed fullständigt omkullkasta den nuvarande ordningen med suveräna nationalstater. En sådan händelseutveckling framstår naturligtvis som högst osannolik den med – tänk bara på allt som kan gå fel i ett försök att ta kontroll över alla världens kärnvapenarsenaler. Tännsjö tycks hålla med, och säger sig därför enbart spekulera om *möjliga* vägar till en världsregering, helt oavsett *hur sannolika* de är (s. 143). Men då tycks han inte heller ge oss några goda skäl att sätta vårt hopp till den globala despotin. Givet att vi kan hoppas på sådant som är osannolikt, och att en global despoti inte framstår som avsevärt sannolikare än alternativen, så tycks det alltjämt rimligt att hoppas att den globala upphettningens problem kan lösas utan en sådan.

Tännsjö anser sig dock ha ytterligare argument för att en världsregering, även om den till en början måste vara odemokratisk, är önskvärd. Ett av dessa är ”argumentet från global rättvisa”, vilket är avsett att visa att en världsregering är nödvändig eftersom ”vi [inte kommer] uppnå global rättvisa utan den” (s. 26). Om detta kunde etableras skulle det utan tvekan ge oss goda skäl att hoppas på upprättandet av en världsregering.

Men överraskande nog kan jag inte finna något argument av detta slag i kapitlet ”Argumentet från global rättvisa”. Den fråga Tännsjö i stället väljer att behandla är en helt annan: hur en framtida världsregering, om den skulle realiseras, *bör* hantera frågan om global rättvisa.

Det finns som bekant ingen enighet – varken hos filosofer, politiker, eller den bredare allmänheten – om vad rättvisan kräver på den globala nivån. Vad ska då vägleda en världsregering? Tännsjös förslag är att det finns ett betydande överlapp mellan olika teorier om distributiv rättvisa – att de inom vissa områden pekar i samma riktning – och att det lämpliga för en världsregering vore att agera i just denna riktning. Men detta argument handlar alltså om hur Tännsjö anser att en världsregering *bör* agera, inte om hur det är *troligt* att den kommer agera. Det säger heller inget om hur troligt det är att global rättvisa skulle kunna realiseras utan en världsregering. Därmed kan jag inte se hur resonemangen i detta kapitel kan fungera som ett argument för att en världsregering är önskvärd.

Tännsjös tes om överlapp i frågor om global rättvisa är, trots dess högst begränsade relevans för en världsregerings önskvärdhet, intressant i egen rätt. En central del av Tännsjös resonemang kretsar kring hur utilitarismen överlappar med olika egalitära teorier, exempelvis Rawls teori om rättvisa, då det gäller att prioritera de sämst ställda. Rawls differensprincip säger som bekant att en ojämlig fördelning av sociala primära nyttigheter endast är tillåten om denna ojämlighet är till största möjliga nytta för de sämst ställda. Utilitarismen ger förvisso ingen liknande prioritet till de sämst ställda, men det faktum att materiella resurser har avtagande marginalnytta gör att det ofta kommer vara nyttomaximerande att omfördela till de fattigaste. Av detta skäl, hävdar Tännsjö, skulle Rawls differensprincip (om vi antar att den ska appliceras på den globala nivån) ”ge rekommendationer som i hög grad liknar de som utilitarismen ger världsregeringen” (s. 104). Världsregeringen kan alltså, är tanken, fokusera på detta överlapp mellan teorierna, och handla därefter.

Det tycks mig högst osannolikt att detta begränsade överlapp mellan utilitarismen och Rawls teori skulle vara tillräckligt för att kunna vägleda en världsregering. Detta blir tydligt om vi betänker vilken typ av frågor som en sådan regering kommer ställas inför. Den världsregering som Tännsjö diskuterar kommer ”behöva kämpa i många hundra år med konsekvenserna av global upphettning” (s. 57), och den kommer därmed med nödvändighet behöva anlägga ett långsiktigt perspektiv. Den kommer inte enbart behöva ta ställning till frågor om distributiv rättvisa bland de nu existerande, utan även till frågor om rättvisa mellan generationer. Och så fort vi börjar fundera över rättvisa och våra plikter gentemot framtida generationer blir det uppenbart att

utilitarismens rekommendationer skiljer sig radikalt från dem som Rawls teori ger.

Utilitarismen är som bekant indifferent till hur fördelningen av lycka, och i förlängningen även fördelningen av resurser, ska se ut. Det enda som spelar någon roll är att den sammanlagda mängden av lycka blir så stor som möjligt. Detta får som bekant som följd att vi i stället för att konsumera resurser bör investera dem och spara inför framtiden, eftersom detta kommer möjliggöra ett framtida realiserande av en större mängd lycka. Lidandet hos de nuvarande sämst ställda kommer då med lätthet kunna rättfärdigas med hänvisning till den större mängden lycka som andra kommer uppleva i framtiden. Utifrån ett sådant perspektiv kommer givetvis de sämst ställdas intressen väga lätt, och utilitarismen kommer kräva att vi bortser från deras krav på omfördelning. Om någon omfördelning ska ske så är det snarare från de nuvarande existerande till förmån för framtida generationer, även om framtida individer kommer leva bättre liv än vi (något som kanske inte kommer vara sant om dem som får leva med de värsta effekterna av den globala uppvärmningen, men som förhoppningsvis kommer vara sant om dem som kommer existera i en mera avlägsen framtid). Kort sagt: i stället för att göra de nuvarande sämst ställda lyckligare, så rekommenderar utilitarismen att vi investerar resurserna för ändamålet att skapa många fler, och lyckligare, individer i framtiden.

Det är naturligtvis väldigt svårt att tro att rättvisan kräver att vi, och då framför allt de sämst ställda, måste göra denna typ av uppoffring för framtida generationer. Denna intuition är Rawls teori tänkt att fånga, och enligt den begränsas differensprincipen av en plikt att spara till framtida generationer, där varje generation måste bidra med sin skäligena del till realiserandet och upprätthållandet av rättvisa institutioner. Men sparandet har inte som mål att maximera lyckan, och möjligheten att realisera en större mängd lycka i framtiden trumfar inte de nuvarande sämst ställdas krav på omfördelning. Rawls teori skulle således, till skillnad från utilitarismen, motivera omfördelning till de sämst ställda även när vi tar hänsyn till framtida generationers intressen, och även om vi skulle kunna maximera lyckan genom att satsa allt på att skapa fler lyckliga individer i framtiden.

Tännsjö är naturligtvis fullt medveten om att de svåraste frågorna för en världsregering rör vilka uppoffringar som vi bör göra för framtida generationer. Men trots att detta är ett återkommande tema genom boken så är denna insikt märkligt frånvarande i hans resonemang

kring hur olika filosofiska perspektiv på distributiv rättvisa kan tänkas överlappa med varandra. Detta framstår som ett misstag, för så fort vi lyfter blicken och inkluderar det intergenerationella perspektivet blir det tydligt att det överlapp som skulle kunna vägleda en världsregering inte existerar. Lyckligtvis så verkar detta inte, av skäl som jag redan har redogjort för, ha någon avgörande betydelse för om en sådan är önskvärd eller ej. Men det visar att frågan om hur en framtida möjlig världsregering bör agera måste avgöras på annat sätt.